ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYA MINISTRLIGI

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLÍQTÍ RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI

SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ, SHARWASHÍLÍQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI NÓKIS FILIALI

“ARALBOYÍ AYMAĠÍNDA SHARWASHÍLÍQTA INNOVACION TEXNOLOGIYALAR HÁM RAWAJLANDÍRÍWDÍŃ KELESHEGI”

atamasındaġı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya materiyalları

TOPLAMÍ

25-aprel 2025-jıl

“OROL BO‘YI HUDUDIDA CHORVACHILIKDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI”

mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari

TO‘PLAMI

25-aprel 2025-yil

СБОРНИК материалов

Республиканской научно-практической конференции

“ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЖИВОТНОВОДСТВА В ПРИАРАЛЬЕ”

25 апреля, 2025 г

NÓKIS-2025

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYA MINISTRLIGI

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLÍQTÍ RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI

SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ, SHARWASHÍLÍQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI NÓKIS FILIALI

“ARALBOYÍ AYMAĠÍNDA SHARWASHÍLÍQTA INNOVACION TEXNOLOGIYALAR HÁM RAWAJLANDÍRÍWDÍŃ KELESHEGI”

atamasındaġı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya materiyalları

TOPLAMÍ

25-aprel 2025-jıl

“OROL BO‘YI HUDUDIDA CHORVACHILIKDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI”

mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari

TO‘PLAMI

25-aprel 2025-yil

СБОРНИК материалов

Республиканской научно-практической конференции

“ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЖИВОТНОВОДСТВА В ПРИАРАЛЬЕ”

25 апреля, 2025 г

NÓKIS-2025

«Aralboyı aymaǵında sharwashılıqta innovacion texnologiyalar hám rawajlandırıwdıń keleshegi» atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya materialları: toplam // Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı. Nókis, 2025 jıl.-245 b.

Bul konferenciya Ózbekstan Respublikası Joqarı bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar ministrliginiń 2024-jıl 27-dekabrdegi “2025-jılda xalıq aralıq hám respublikalıq kólemindegi ótkeriletuǵın ilimiy hám ilimiy-texnikalıq ilajlardıń tastıyıqlaw haqqında”ǵı 490-sanlı buyrıǵına muwapıq ótkizildi.

Toplam materiallarınan veterinariya hám sharwashılıq tarawındaǵı JOO hám ilimiy izertlew institutlarında ilimiy-izertlewler alıp barıp atırǵan professor-oqıtıwshılar, jas ilimpazlar, doktorantlar, erkin izleniwshiler, magistrantlar hám ziyrek talabalar paydalanıwı múmkin.

Toplam: Samarqand mámleketlik veterinriya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı Keńesi tárepinen baspadan shıǵarıwǵa usınılǵan.

Esletpe: Konferenciya materialları toplamǵa kiritilgen maqalalardıń mazmunı ushın baspaxana hám shólkemlestiriwshi komitet juwapker emes. Maqalalar avtorlar tárepinen keltirilgen maǵlıwmatlar tiykarında baspadan shıǵarıldı.

KONFERENCIYA SHÓLKEMLESTIRIWSHI KOMITETI

1.	A.T.Esimbetov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı direktorı, b.i.d., professor, shólkemlestiriwshi komitet baslıǵı
2.	X.B.Yunusov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinasi, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti rektori b.i.d professor, aǵza
3.	Sh.D.Avezimbetov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha direktor orınbasarı, v.i.k., shólkemlestiriwshi komitet baslıǵı orınbasarı
4.	S.U.Mavlanov	-	Ózbekstan Respublikası Veterinariya hám sharwashılıqtı rawajlandırıw komiteti basqarma baslıǵı orınbasarı, v.i.d, professor, aǵza
5.	T.I.Taylakov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinasi, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universitetiniń ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektor, v.i.f.d. aǵza
6.	Q.M.Atanazarov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı Oqıw isleri boyınsha direktor orınbasarı, b.i.k., aǵza
7.	A.B.Mambetnazarov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı Ilimiy izertlewler, innovaciyalar hám ilimiy pedagog kadrlar tayarlaw bólimi baslıǵı, a.x.i.d, docent, aǵza
8.	A.J.Kaniyazov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı “Veterinariya hám zooinjeneriya” fakulteti dekanı, b.i.f.d. (PhD), aǵza
9.	X.A.Mamatov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı “Zooinjeneriya” kafedrası baslıǵı, a.x.i.f.d. (PhD), aǵza
10.	R.U.Turganbaev	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı “Zooinjeneriya” kafedrası professorı, a.x.i.d., aǵza
11.	X.Yu.Arziev	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı “Veterinarya medicinası hám farmokologiyası” kafedrası baslıǵı, v.i.k., aǵza
12.	P.Z.Xojalepesov	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı “Ekonomika hám gumanitar pánler” kafedrası baslıǵı, e.i.k., docent, aǵza
13.	R.M.Rzaev	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı “Veterinariya diagnostikası hám azıq-awqat qáswipsizligi” kafedrası baslıǵı, b.i.f.d. (PhD), docent, aǵza
14.	A.I.Kamalova	-	Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı “Veterinarya medicinası hám farmokologiyası” kafedrası assistenti v.i.b.f.d. (PhD) shólkemlestiriw komitet xatkeri

SÓZ BASI

Sońǵı jıllarda mámleketimizde awıl xojalıǵı, ásirese veterinariya hám sharwashılıq tarawların rawajlandırıwǵa joqarı itibar qaratılmaqta. Bul rawajlanıwlar óz gezeginde tarawdaǵı ónımdarlıqtı asırıwǵa, zamanagóy ilimiy-innovacion nátiyjelerdi óndiriske engizilip kelmekte.

Sharwashılıqtı intensiv rawajlandırıw, xalqımızdı sıpatlı gósh, sút hám basqada azıq awqat ónimleri menen támiynlew házirgi kúnniń aktual mashqalası esaplanadı. Ózbekistan Respublikası Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevtiń 2019-jıl 18-marttaǵı PQ-4243-sanlı qararı, Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 29-yanvardaǵı PQ-45-76-sanlı – Sharwashılıq tarawın mámleket tárepinen qollap-quwatlawdıń qospa is-ilajları haqqındaǵı qararına tiykarlanıp sharwashılıq tarawların jedel rawajlandırıw, zamanagóy hám innovacion usılların ámeliyatqa engiziw, ónimlerdi islep shıǵarıw kólemin asırıw hám túrlerin kóbeytiw, sonday-aq, xalıqtı jergilikli jaǵdayda islep shıǵarılǵan sıpatlı hám arzan sharwa ónimleri menen úzliksiz támiynlew hámde sharwashılıqqa qánigelestirilgen kárxanalardı mámleket tárepinen qollap-quwatlaw maqsetinde, búgingi kúnde mámleketimizde xalıq xojlalıǵınıń barlıq tarawlarında ekonomiklalıq, shólkemlestiriw, sotsiyallıq hám siyasiy tárepten tereń reformalar dawam etpekte. Bul usı tarawda jumıs islep atırǵan barlıq sharwa qánigelerine úlken juwapkershilik júkleydi.

Sharwashılıq – bul tek ǵana ekonomikalıq taraw emes, bálki xalıqtıń turmıs dárejesin asırıw, awıllarda jumıs orınların jaratıw, azıq-awqat qawipsizligin támiyinlew, sonıń menen birge, milliy ónimlerimizdi ishki hám sırtqı bazarlarda básekige shıdamlı etiwge xızmet etiwshi taraw bolıp tabıladı.

Usı konferenciyaǵa kiritilgen ilimiy maqalalar hám ilimiy-izertlewler dúnya iliminiń jańa jetiskenliklerin óz ishine alǵan halda, jergilikli shárayatqa maslasqan ilimiy nátiyjelerdi usınıs etedi.

Bul konferenciya joqarı oqıw orınlarınıń ilimiy potencialın asırıw, veterinariya hám sharwashılıq tarawında birge islesiwdi jolǵa qoyıw, ilimiy-izertlew jumısların jedellestiriw, ilim hám islep shıǵarıw integraciyasın kúsheytiw, professor-oqıtıwshılar quramınıń ilimiy jumıslarınıń nátiyjeliligin asırıw, sonıń menen birge, ziyrek talabalar, magistrantlar hám doktorantlardı ilimiy-izertlew jumıslarına tartıwda ayrıqsha áhmiyetke iye.

A.T. ESIMBETOV,
Samarqand mámleketlik veterinariya medicinası, sharwashılıq hám biotexnologiyalar universiteti Nókis filialı direktorı, biologiya ilimleri doktorı, professor

TETRADIUM RUTICARPUM O'SIMLIGINING MAHALLIYLASHTIRISH VA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

S.Z.Matsalaeva., N.J.Seytova., G.M.Kurbaniyazova., S.X.Urazbaev
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvochilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali

Annotatsiya: Evodia rutaecarpa o'simligining biologik faolligi va o'simlikningumumiybotaniktavsifi, tarqalisharealihaqidayoritilgan.

Kalitso'z: Evodia rutaecarpa, tibbiyot, dorivoro'simlik, evodiamin, alkaloidlar

Evodia rutaecarpa, Tetradium ruticarpum yoki Euodia ruticarpa sifatida ham tanilgan bo'lib shifobaxsh xususiyatlarga ega ajoyib dorivor o'simlikdir.
Evodia (Rutaceae) turkum a'zolari Osiyo, Okeaniya va sharqiy Afrika mamlakatlarida yigirma yaqin turi va beshta navi Xitoy florasida keng tarqalganligi qayd etilgan [1].

Evodia rutaecarpa o'simligining quritilgan va pishgan mevalari Xitoyda asosan Guizhou, Guangxi, Hunan, Yunnan, Shaanxi, Zhejiang va Sichuan viloyatlarida ishlab chiqariladi. Avgustdan - oktyabrgacha mevalar pishib yorulmaguncha ular odatda qaychi bilan kesiladi. Keyin quyosh yoki past haroratda quritilib, shohlar, barglar, urug'lar va boshqa begona moddalardan tozalanadi. Tibbiyotda uni qizilmiya qaynatmasi bilan ishlov berish kerak. Evodia rutaecarpa kichkina daraxt yoki buta bo'lib 3-5 metr balandlikgacha o'sadi. To'q qizil shohchalari va kurtaklari kulrangsimon sariq yoki zang rangidagi sochlar kaltaroq po'stloq bilan qoplangan bo'ladi. Ular odatda tog' o'rmonlari orasidagi quyoshli joylarda 1500 metr balandlikda o'sadi. Bundan tashqari, u ko'plab joylarda ham yetishtirilgan. Evodia rutaecarpa mevalaridagi uchuvchang yog' evodin, evodol va limoninlarni o'z ichiga oladi. Mevalar tarkibida evodiamin, rutakerpin, evokarpin, gidroksoevodiamin, vuchuyin, okimen, evodion, evogin, rutaevin, aspartik kislotasi, triptofan, treonin, serin, sistin va boshqalar o'z ichiga oladi. 1915 -yildan beri Evodia turkumiga oid ko'plab ma'lumotlar mavjud va ularning aksariyati faol alkaloidlaridir [2-5]. Ularning noyob tuzilishga ega xinazolin hosilalari turli xil farmakologik xususiyatlarga ega bo'lib, yallig'lanishga qarshi antibiotiklar, saratonga qarshi, bezgakga qarshi, tutqanoqqa qarshi, diabetga qarshi farmakologik ta'sir etishini ko'rsatadi [6].

Evodia turkumning kimyoviy tarkibi va evodiaminning aktivligiga oid avvalgi olimlar tomonidan izlanishlar asosida [7,8] xinazolin yadrosining afzalligi va boshqa tuzilish bilan bog'liq birikmalarning turlicha biologik jarayonlarda aktivligilari kuchli rol o'ynashini bilishimiz mumkin.

Tabiiy manbalardan olingan dori-darmonlar va peptitsidlarning aktivlik tarkibi skriningda ijobiy ta'sir ko'rsatishi orqali ularni samarali va effektivli

bo’lishini ko’rsatdi. Avvalgi tadqiqotlarga qaramay Evodiaofficinalis ning xom ekstraktlari Puccinia recondite va Magnaporthegrisea zambrug’igaga qarshi kuchli fungitsid ta’sir ko’rsatgan [9], bu o’simlikning biologik faol modda sifatida ko’rishi mumkin. Bundan tashqari, eng ko’p o’rganilgan alkaloidlardan biri evodiamin, Klebsiella pnevmoniyasiga qarshi antibakterial dori vositasidir [10]. Evodiaelleryana antibakterial faollikka ega umumiy keng tarmoqli ta’sir ko’rsatadi [11].

Evodia o’simligi uzoq vaqtdan buyon Xitoyda ilg’or tibbiy yordam ko’rsatuvchi "Shen Nong’s Herbal Classic" tarkibida joylashgan tibbiy dori sifatida ishlatilgan. Evodia rutaecarpa mevasi markaziy asab tizimini rag’batlantiradigan turli alkaloidlarni o’z ichiga olganligi sababli biroz toksik o’simlik hisoblanadi.An’anaviy Xitoy tibbiyotida davolash maqsadida ko’pincha turli xil og’riqlar va kasalliklarda, masalan: bosh og’rig’i, ayolning qorin bo’shlig’idagi, shoshilinch diareyada, dismenareya, amenoreya, hiqichoq tushish, bolalardagi ortiqcha so’lak ajralishi, bronxial pnevmoniyasi bo’lgan bolalardagi kasalliklarni, yuqori qon bosimi, tepki kasalligi, qo’tir, egzema, qaytalanuvchi og’iz yaralari va shunga o’xshash kasalliklarda foydalaniladi.An’anaviy Xitoy tibbiyotida, Evodia rutaecarpa o’simligining quritilgan va pishgan mevalari dizenteriya, bosh og’rig’i, qorin og’rig’i va tug’ruqdan keyingi qon ketishini davolash uchun foydali bo’lgan eng yaxshi dori sifatida ishlatiladi.[11]

Dorivor o’simliklar yetishtirish sohasi o’rmon xo’jaligining asosiy yo’nalishlaridan biri bo’lib, farmatsevtika sanoati va aholini sifatli, ekologik toza dorivor o’simliklarni xomashyosi bilan ta’minlashda ushbu sohaning roli kattadir. O’zbekiston hududida ham Evodia rutaecarpa o’simligining mahalliylashtirish foydalidir. Bundan tashqari, dorivor o'simliklar bizni o'rab turgan tabiatda mavjud va uni yig'ib olish qiyinchilik tug'dirmaydi. Ulardan uy sharoitlarida damlamalar, nastoykalar kabi oson dorivor vositalar tayyorlash oson. Shu sababli ham dorivor o'simliklardan olinayotgan dori preparatlarning soni yil sayin ko'paymoqda, yangi asorat qoldirmaydigan bezarar dorilar ishlab chiqarilishini yuksaltirish muhimdir.

Foydalanilagan adabiyotlar

1. Z. Dianxiang, T.G. Xartli, D.J. Mabberley, Rutaceae (Xitoy florasi), Flora China,Vol. 11 1997, 1-22-bet.

2. Xiu-Li Su, Shu Xu, Yu Shan, Min Yin, Yu Chen, Xu Feng , Qi-Zhi Wang Jiangsu Key Laboratory for the Research and Utilization of Plant Resources, The Jiangsu Provincial Platform for Conservation and Utilization of Agricultural Germplasm, Institute of Botany, Jiangsu Province and Chinese Academy of Sciences, Nanjing 210014, People's Republic of China . Fitoterapia 127 (2018) 186–192

3. K. Gavaraskar, S. Zulap, R.R. Hirwani, terapevtik va kosmetik dasturlar. Evodiamin va uning sanab chiqinglari - Patent tekshiruvi, Fitoterapia 106 (2015) 22 35, http://dx.doi.org/10.1016/j.fitote. 2015.07.019.

4. S.Cheng, L. Lin, Farmakokinetik va siydikning metabolitlari haqida izoh Radiada Degidroevodaminning katyosi: Boymia rutikarafadan A. Juss. (A.Juss.) T.G. Xartli, (2013), p. 304788.

5. Y. Asahina, K. Kashiwaki, Evodia rutaecarpa mevalaridagi kimyoviy tarkibiy qismlar, Yakupaku Zasshi 405 (1915) 1273-1293.

6. I. Xan, A.Ibrar, N. Abbos, A.Said, Strukturaviy kutubxonada so'nggi yutuqlar ishlab chiqilgan xinazolin va xinazolinon: sintetik yondashuvlar va multifarious dasturlar, Eur. J.Med. Chem. 76 (2014) 193-244, http://dx.doi.org/ 10.1016 / j.ejmech.2014.02.005.

7. Q.Z. Vang, J.Y. Liang, X. Feng, Evodiagenin va dievodiamin, ikkita yangi indol Evodia rutaecarpa, Chindan alkaloidlar. Chem. Lett. 21 (2010) 596-599, http://dx.doi.org/ 10.1016/j.cclet.2009.12.002.

8. C. Xu, Q. Vang, X. Feng, Y. Bo, Evodiyogenin ta'siri photocytotoxicity PI3K / AKT / mTOR ning ingibatsiyasi orqali MDA-MB-231 inson ko'krak bezi saraton hujayralarida va p38 yo'llarini faollashtirish, Fitoterapia 99 (2014) 292-299, http://dx.doi.org/ 10.1016 / j.fitote.2014.10.010.

9. IK. Park, J. Kim, Y.S. Li, S.K. Shin, dorivor o'simlikning In vivo fungusidal faoliyati Oltita fitopatogen fungitsga qarshi ekstraktlar, Int. J. Pest Manag. 54 (2008) 63-68, http://dx.doi.org / 10.1080/09670870701549665.

10. J.Y. Vu, M.C. Chang, C.S.Chen, H.C. Lin, HP Tsai, C.C. Yang, C.H. Yang, C.M. Lin, Topoizomeraz I evodiamin, Klebsiella pneumoniae, Planta Med. 79 (2013) 27-29, http://dx.doi.org/10. 1055 / s-0032-1327925.

ORGANIK ÓGITLARNING TUPROQ STRUKTURASINI YAXSHILASHDAGI AHAMIYATI

S.Z.Matsalaeva., Q.Sh.Begdullaeva., S.B.Muxtarova., N.A.Muratbaeva., B.A.Yusupova

Samarqand davlat veterinariya medicinası chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filialı

Kalit sózlar: óǵit, ozuqa, zamburuǵ, ǵalla, sizot suvlari, azotli óǵit, Geo-Gumat, UzGumi, Gumimaks, Agrozim, Baykal-M, Kristalon

Dala ishlarining yillik doirasi organik óǵitlarni berishdan boshlanadi. Kuzda yoki qishning boshida maydonning butun yuzasi bóylab 1 m^2ga 10 kg hisobidan daǵal organik óǵitlarni sepib chiqing. Óǵitlar ildiz mevalilar va butgullilar oilasiga mansub ósimliklar ekiladigan maydonlarga beriladi, ammo egat yerlarga chirigan góng yoki kompost bir tekis yaxshilab sepib chiqiladi. Ma'lumki, hamma xójaliklarda ham qishloq xójalik hayvonlari boqilavermaydi, góngni sotib olish esa ancha qimmatga tushadi. Shu bois xójalik sharoitida ósimlik qoldiqlari va oshxona chiqindilaridan kompost tayyorlashni órganib olish maqsadga muvofiq.